
Ylva Waldemarson: Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse. LOs Kvinnoråd och makten att benämna 1898–1967

Arbetsliv i omvandling 2000:1, Arbetslivsinstitutet, Stockholm, 2000*

Med utgångspunkt i en tolkning av Bibelns skapelseberättelse vill Ylva Waldemarson i sin avhandling *Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse* belysa det som hon kallar ”benämningens betydelseskapande kraft” (s 2). Benämningen handlar konkret om LO och dess Kvinnoråd, bildat 1947. Kvinnorådet fanns i 20 år och leddes under merparten av den tiden av Sigrid Ekendahl, LOs legendariska första kvinnliga ombudsman. Redan beteckningen, Sigrid Ekendahls titel som den första ”kvinnliga ombudsmannen” fångar något av den problematik författaren vill ringa in i sin avhandling: betydelsen av att kön synliggörs i en organisation som trots att den består av både kvinnliga och manliga medlemmar tidigare inte benämnt medlemmar efter kön utan tvärtom könsneutralt. Inom LO talade man fram till 1947 i princip enbart om arbetare och om ombudsmän. Med Kvinnorådets tillkomst 1947 inträdde en betydelsefull förändring. Med det nya benämningen, dvs talet om kvinnliga arbetare och en (säger en!) kvinnlig ombudsman, synliggjordes det som tidigare inte varit problematiserat: det faktum att LO hade både kvinnliga och manliga medlemmar och att detta hade betydelse både för LO som organisation och för medlemmarna.

Med *benämning* – ett åtminstone i svensk kvinnohistorisk forskning tämligen nytt begrepp – avser Ylva Waldemarson att man talar, tänker och handlar i termer av kvinnor och att man (och här citerar jag från syftet, (s 2) ”använder ordet kvinna/

kvinnor för att fästa uppmärksamhet på kvinnor i person, på deras situation och/eller handlande” (uttrycket ”kvinnor i person” är, som författaren själv framhöll vid disputationen, inte helt lyckat ur språklig synpunkt). Utgångspunkten eller fonden mot vilken begreppet *benämning* konstrueras är ett sammanhang där man tidigare inte talat om kön, om män och kvinnor, dvs det dittills ”könsneutrala” LO. Syftet med avhandlingen är – med författarens ord – att ”diskutera benämningens betydelse utifrån ett avgränsat empiriskt exempel – LOs kvinnoråd” (s 2).

Benämning som begrepp hämtar Waldemarson från kvinnovetenskaplig forskning och debatt, där hon urskiljer två inriktningar. Den postmodernt och mer inomvetenskapligt inriktade skolan ifrågasätter begrepp som *kvinnor*, *kön* och/eller *genus* som vetenskapliga kategorier medan den andra skolan, som författaren själv väljer, mer riktar in sig på att analysera historiens aktörer och vad som sker när aktörerna av andra benämns eller själva benämner sig kvinnor. Med andra ord: vad händer när man börjar tala om – benämna – kvinnorna i LO? Kan Kvinnorådet användas som ett slags tittskåp, med vars hjälp både LO och den omgivande verkligheten kan betraktas med en ny, icke könsblind blick, och därmed förstås eller tolkas på ett nytt sätt?

* En längre, mer historiskt inriktad version av denna bokaanmälan publiceras i *Historisk Tidskrift*.

Hur kan man då förstå Kvinnorådet som aktör? Ylva Waldemarson har tidigare undersökt Kvinnorådet i ett antal artiklar och i boken *Mjukt till formen – hårt till innehållet. LOs kvinnoråd 1947–1967* (1998), som är en grundlig och gedigen empirisk undersökning av den tjuogoåriga verksamheten i Kvinnorådet. När Kvinnorådet skapades 1947 var det av ett motvilligt LO, som i takt med att antalet kvinnor i LO ökade såg sig tvunget att ge efter för kvinnornas krav på åtgärder också för LOs kvinnliga medlemmar, som länge klagat på manlig oförståelse. Kvinnorådet bestod av elva ledamöter, varav fem valda av förbund med största antalet kvinnliga medlemmar och sex valda av LOs landssekretariat. Sigrid Ekendahl kvarstod som ordförande under merparten av den tid Kvinnorådet existerade. Under rådet fanns lokalt inrättade kvinnokommittéer som samverkade med lokala FCO, dvs fackliga centralorganisationer som fungerade som samorganisationer för fackförbundens avdelningar.

Ylva Waldemarson är således väl bekant med sitt forskningsobjekt, Kvinnorådet, med den historiska perioden och med annan forskning på närliggande områden. Det handlar förenklat om arbetarrörelsen och framförallt då dess fackliga gren, om svensk efterkrigstid och om den framväxande välfärdsstaten. När avhandlingen skulle färdigställas var tanken att skriva en teoretisk "kappa" som skulle fogas till historien om Kvinnorådet, dvs historien som fanns i *Mjukt till formen – hårt till innehållet* som skrevs inom ramen för ett projekt om LOs historia. Men det visade sig att det inte fungerade att skriva ett teoretiskt tillägg; författaren fann att det krävdes en större omarbetning av materialet. Fördelen med ett sådant arbetssätt kan vara att det ger ett rymligare teoretisk svängrum. Den stora förtrogenheten med

källmaterialet kan ge möjlighet till djärvare och friare (om)tolkning, åtminstone i jämförelse med vad som krävs om man samtidigt skall kartlägga och berätta organisationshistorien. I det senare fallet är det svårt att släppa kronologin, som tenderar att hålla fast författaren nära empirin, medan ett mer renodlat teoretiskt angreppssätt tillåter en friare, tematisk uppläggning av avhandlingen.

Det är den senare modellen Ylva Waldemarson valt. Kapitelvis problematiseras kvinnorådet och den manliga normen, det kvinnliga fackliga medlemskapet, kvinnoidalet i LO, dvs synen på kvinnan i verkligheten och i den samtida diskursen samt en konkret sakfråga, den om lika lön (där kvinnorådet följde LOs ledning med en lojalitet som var slavisk). Dessutom finns ett mer övergripande kapitel om Kvinnorådet och förändringen, dvs förändring i synen på kön/genus och relationer mellan kvinnor och män åren 1947–67. Sitt teoretiska stöd hämtar Ylva Waldemarson dels från statsvetenskaplig kvinnoforskning och dess teorier om kvinnors kollektiva handlande, dels från kvinnohistorisk forskning om klass och kön och om könsmaktordning och/eller genussystem. Utgångspunkten är en genusteoretisk förståelse av relationen mellan könen som en maktrelation, betydelsefull också i ett historiskt perspektiv.

När man talar om kvinnors kollektiva handlande är det enligt Waldemarson (som här lutar sig mot Maud Eduards, professor i statsvetenskap) i svensk kvinnovetenskaplig debatt nödvändigt att förhålla sig till begreppet "kvinnor som kvinnor". Kvinnor agerar kollektivt – t ex som Kvinnorådet för lika lön – "som kvinnor". När kvinnor organiserar sig som kvinnor blir det synligt att också män finns som grupp. Samtidigt synliggörs en maktordning mellan könen (den manliga normen) och med den

det faktum att kvinnor och män kan ha olika intressen, t ex i politiken. Kön och skilda könsintressen har ofta varit svåra att hantera i vårt politiska system, som traditionellt byggt på klass- och åsiktsbundna skillnader. Kön har inte erkänts som bas för makt, vilket t ex gjort kvinnor till ”de andra” i politiken eller i fackföreningsrörelsen. Genom att tala om – *benämna* – eller synliggöra den rådande könsmaktordningen kan den också ifrågasättas. Här kan man således tala om en *benämningens emancipatoriska kraft*.

Här finns det som jag ser som kärnan i Ylva Waldemarsons analys och tolkning av LOs Kvinnoråds verksamhet. Genom benämning – skapandet av ett Kvinnoråd inom LO och genom det nya benämning eller ”talet” om LOs kvinnor – skapas också möjlighet för ett ifrågasättande och för en förändring av den rådande könsordningen. Det handlar om en maktordning mellan kvinnor och män på olika nivåer. Även om Kvinnorådets uppgift formellt var att verka inom fackföreningsrörelsen berörde dess verksamhet indirekt ordningen mellan könen också på andra områden, t ex inom arbetslivet och i familjen.

Benämning är således ett analysredskap och Ylva Waldemarson urskiljer med stöd från annan forskning fem olika typer av benämningen. Det handlar om benämningen på olika nivåer, med författarens egen formulering om ”vem som benämner, hur benämning görs och vilka organisatoriska konsekvenser det ges” (s 4).

Den *första* formen av benämning utpekar kvinnor generellt som avvikande från den manliga normen. Språket ger här tydliga och slående exempel på att det finns en norm och en kvinnlig avvikelse i uttryck som ”kvinnlig polis”, ”kvinnlig präst”, ”kvinnlig löjtnant” och ”kvinnlig politiker”.

Motsvarande tillägg av manlig i kvinno-dominerade yrken behövs i allmänhet inte (här är möjligtvis en förändring på väg i dagens samhälle). En poäng är, att med benämning av den kvinnliga politikern ”slås bilden av politiken som en könsneutral verksamhet sönder” (s 4). I stället synliggörs den manliga normen och den och könsordningen kan därmed ifrågasättas.

Den *andra* formen av benämning som tas upp är när en representant för den manliga normen utpekar kvinnan som ”fel”, något som varit vanligt när kvinnor försökt komma in på manliga områden vare sig det handlat om bilkörning, politik eller ett manligt yrkesområde. Då har den kvinnliga blivit något negativt (kvinnor kan inte köra bil, förstår inte politik, har inte den auktoritet som behövs av t ex en präst). Det som blir synligt i den andra formen av benämning är både den manliga normen och den potentiella intressekonflikten mellan kvinnor och män. Männerna har inte (samma) intresse av att kvinnorna kommer in på ”deras” områden.

När det gäller den *tredje* formen av benämning handlar det om kvinnors benämning av sig själva och där urskiljer författaren olika sätt för kvinnor att göra sig till aktörer. Att bli aktörer är givetvis ett mer aktivt sätt att skapa förändring än tidigare former av benämning, där kvinnor *blev* benämnda av andra aktörer. När kvinnorna själva benämner sin verklighet blir det klart att sammanhanget inte är könsneutralt, vilket kan ses som ett ifrågasättande av det manliga tolkningsföreträdet. När kvinnor sedan på basis av benämning organiserar sig på olika sätt kan det få olika ifrågasättande kraft beroende på om organisationen är självständig eller inte.

Ett exempel på ett *icke-självständigt* benämning är t ex politiska partiers kvinno-

förbund. De är enligt Ylva Waldemarson begränsade som utmanare av den rådande ordningen eftersom de inte själva kan bestämma dagordningen i sitt parti.

Den fjärde formen av benämning handlar om *självständiga kvinnliga organisationer*, vilket inte bör ses som en defensiv strategi (i stället för att vara med i manliga organisationer) utan som ett strategiskt val, en offensiv strategi. Kvinnorna har valt att organisera sig separat för att de vill det, det är en radikal handling som visar att den manliga normen inte är giltig. Fördelen med den självständiga modellen är att kvinnorna kan bestämma vilka frågor de vill ta upp. Bland exempel på självständiga organisationer kan nämnas tidiga kvinnliga fackföreningar och kvinnliga nätverk av idag.

Det femte och sista benämning innebär att kvinnorna utpekar män som grupp, som t ex inom kvinnojourrörelsen (här är det åter Maud Eduards som ger avhandlingsförfattaren både den teoretiska grunden och de konkreta exemplen). Här "svarar" kvinnorna genom att inte finna sig i den rådande könsordningen; ett svar som ofta upplevs som utmanande av männen/samhället.

De olika formerna av benämning är som jag ser det en spännande teoretisk nyckelse av författaren (vilket inte hindrar att en viss avslipning nog kan göras. Det gäller t ex i fråga om den andra formen av benämning, där det väl lika gärna kan vara ett positivt attribut som bidrar till att göra kvinnan avvikande och avskiljbar, liksom frågan om det är meningsfullt att göra den tredje och fjärde formen till två olika former). Benämning fungerar som ett både effektivt och skarpt analysredskap. Den inbyggda paradoxen med tillsättandet av Kvinnorådet lyfts fram: syftet var att göra "medlemmar" av de "kvinnliga medlemmarna", att integrera kvinnorna i den fack-

liga verksamheten. Det paradoxala var att resultatet ofta blev det motsatta: kvinnorna blev synliggjorda och "sär-skilda" och därmed synliggjordes också den manliga normen och det manliga motståndet.

Det som hade kunnat utvecklas mer i avhandlingen är begreppet "kvinnor som kvinnor" (t ex att kvinnor organiserar sig "som kvinnor" istället för "som socialdemokrater" (s 3), där jag tror att en problematisering skulle vara fruktbar. Waldemarson vill med begreppet "kvinnor som kvinnor" visa att könstillhörigheten är överordnad t ex parti- och klasstillhörighet. Men jag undrar om inte analysen kunnat fördjupas om "kvinnor som kvinnor" hade spaltats upp när det gäller Kvinnorådets kvinnor i t ex kvinnor som arbetare, kvinnor som fackliga företrädare/medlemmar och kvinnor som "kvinnomänniskor" (för att låna en beteckning från Anna G Jónasdóttir). Med det sistnämnda avses det som berör de privata relationerna mellan kvinnor och män: kärlek, sexualitet, det heterosexuella "parskapandet". Frågan är om det inte var lika mycket som "kvinnomänniskor" (och inte enbart som arbeterskor eller fackliga kamrater) som kvinnorna utgjorde ett hot inom fackföreningsrörelsen. Det djupa manliga motståndet blir, tror jag, oförklarligt utan att också en personlig nivå beaktas i analysen: även männen bör givetvis ses som arbetare, fackliga företrädare/medlemmar och som "mansmänniskor" med privatliv, känslor, relationer. Handlar det inte här om en könsordning i grundläggande bemärkelse: om att kvinnorna faktiskt indirekt ställde krav på männen att förändra sin manlighet på det mest utmanande av områden: det privata – som fäder, som älskare, som livskamrater? Är det inte därför kvinnorna uppfattas som ett så starkt hot mot manligheten att det nästan blir obegripligt: det är

den manliga dominansen som hotas av kvinnornas krav.

Samtidigt tycks det i avhandlingen finnas ett glapp mellan empiri och teori: var verkligen det lilla kvinnorådet så hotfullt och utmanande mot den rådande genusordningen som benämningens politik antyder? Ser man på kvinnorådets korta historia, som rådet dessutom till stor del självt konstruerat – en historieskrivning som det kanske kunde vara möjligt att förhålla sig mer kritisk till än vad avhandlingsförfattaren gör (?) – är frågan: vad åstadkoms egentligen? Många i Kvinnorådets styrelse var i likhet med Sigrid Ekendahl med i många år och när verksamheten väl fått sin form tycks den ha konserverats. Kvinnorådet var underställt LO-ledningen och följde (alltför?) lojalt LOs linje även i fall när det inte gagnade kvinnorna, t ex i fråga om likalönen. Rådet klagat samtidigt ofta på de kvinnliga medlemmarna, som gjorde ”fel” när de inte ville arbeta heltid och var mer intresserade av hemfrågor än av fackliga paragrafer. På kurserna ”betygsattes” de medverkande och kvinnorådets omdömen kunde vara förvånansvärt fördömande. Även om en del kan förklaras med det hårda manliga motstånd som Kvinnorådet mötte förefaller det stundom som om Kvinnorådet mer försökte anpassa kvinnorna efter LOs önskemål, än att lyssna på och anpassa sin verksamhet till kvinnornas önskemål och behov.

Ibland får jag också en känsla av att Kvinnorådet överskattade sin betydelse. Valde Kvinnorådet verkligen rätt strategi när man gjorde den heltidsarbetande mannen till norm för alla arbetare? Kunde Ylva Waldemarson måne ha komplicerat bilden genom att distansera sig mer från Kvinnorådet? Nu är det som om Kvinnorådets tämligen dystra historia, den som utmynnar i ett långsamt symboliskt självmord, försvinner. Vilken roll spelade Kvinnorådets val av policy för den utvecklingen, blir min fråga? Finns det inte ett grundläggande problem i att man valde att bli ett ”mini-LO” med ensamt monopol på kvinnorna på arbetsmarknaden? För mig framstår Ylva Waldemarsons tolkning av Kvinnorådets verksamhet som mindre övertygande än hennes diskussion om ”benämningens betydelse” med Kvinnorådet som exempel.

Sammanfattningsvis är det en spännande, välskriven och mycket läsvärd avhandling. En randanmärkning tillåter jag mig så här på slutet. Ylva Waldemarson påstår inget vare sig stort eller smått utan att belägga det, och om jag dömer efter de gånger hon citerar från mina egna texter tycker jag att hon vunnit på att strunta i hänvisningen. Det är inte alltid citatet stärker hennes argumentation och tendensen till name-dropping skymmer det faktum att Ylva Waldemarson alldeles utmärkt väl kan stå på egna ben.

Fil dr **Gunnel Karlsson**
Kvinnovetenskapligt Forum
Örebro universitet